

Miért fontos az osztály?

Interjú Erik Olin Wrighttal

Amikor Erik Olin Wright a hetvenes években marxistává vált, a valóban radikális tudósok élénk tudományos közössége fogadta: aki akkor számított, marxista volt. A kilencvenes évekre mindez megváltozott: a marxizmus a margóra szorult a tudományos életben és azon kívül is. Wright mégis a maradás mellett döntött. Hozzálatott a szociológiai marxizmus újjáépítéséhez, amit nem rögzített koncepciók készleteként vagy egy sajtóságos módszerként fogott fel, hanem meghatározott kérdések összességéként és megválaszolásuk fogalmi kereteként. Wright marxizmusa olyan szakszerű társadalomtudomány, mint a többi, csak hogy ezt a szocializmus keresése vezérli.

Több mint negyven éves munkássága a marxi hagyomány két központi kérdésének újragondolására összpontosít: az osztályra és a társadalmi átalakulás stratégiáira. Új könyve, az *Understanding Class (Az osztály megértése)*, Thomas Piketty és Guy Standing népszerű elképzeléseivel szembeállítva mutatja be saját osztályfelfogását (Wright 2015a). *Alternatives to Capitalism (A kapitalizmus alternatívái)* címmel megjelent elektronikus könyve Robin Hahnel-lel folytatott vitáján keresztül a szocializmus lehetőségeiről kifejtett gondolatait mutatja be (Hahnel–Wright 2016). Ausztráliában tett látogatása során a *Jacobin* szerkesztőjével, Mike Beggs-szel beszélgetett – egyebek mellett Weberről, Marxról, piacokról és a baloldal stratégiáiról.

*

Mike Beggs

Miért fontos az osztály? David Grusky tette fel ezt a kérdést, igen élesen amellet érvelve, hogy a makroszociológiai értelemben vett osztály pusztán tudós konstrukció (Grusky 2005). Mi a válaszod erre?

Erik Olin Wright

Nem értek egyet azzal az állítással, hogy az osztály nem valós kategória. Úgy gondolom, hogy a „valós kategória-e az osztály?” kérdésre akkor

kaphatunk választ, ha egy másik kérdést teszünk fel helyette, mégpedig ezt: „segít-e az osztály fogalma megragadni azokat a valós mechanizmusokat, amelyek oksági hatást gyakorolnak emberek életére, függetlenül attól, hogy maguk az emberek felismerik-e ezeket az oksági hatásokat vagy azokat a jogi kategóriákat, amelyek határokat vonnak e mechanizmusok köré?”

A marxista válasz e kérdésre az, hogy a termelés rendszerén *belüli* társadalmi viszonyok az emberek életét alakító valós mechanizmusokként meghatározzák a konfliktusok terepét, és hogy e mechanizmusok központi eleme a kizsákmányolás és az uralom kombinációja. Kizsákmányolás és uralom – a marxi osztályok e sajátos mechanizmusokat nevezik meg fontos okokként. Ebből következőn Grusky állítása, miszerint az osztály nem valóságos, azt kell, hogy jelentse: a kizsákmányolás és az uralom nem valóságos, mindkettő pusztán az elemzői képzelet szülötte. Úgy gondolom, ez a kapitalista társadalmak természetének nyilvánvaló félreértése.

Abból az állításból, persze, hogy a kizsákmányolás és az uralom valóságos mechanizmusok, még nem következik, hogy ezek egyből meg is magyaráznak mindent, ami az osztály elemzőjét érdekli. Vegyük csak a tudat problémáját! Milyennek látják az emberek a világot? Hogyan fogják fel saját helyzetüket? A kizsákmányolás és az uralom, valamint az emberek különböző mérvű alvettetsége e mechanizmusoknak valóban megmagyarázza tudatukat? Nos, nem magyarázza meg. Az osztály önmagában sosem magyarázta meg a tudatot. A tudatot ezen kívül számos további tényező is formálja, így olyanok is, amelyek túlmutatnak ezeken az osztály fogalma alá sorolt mechanizmusokon. Ha mindazokat a tényezőket figyelembe akarnánk venni, amik a tudatot formálják, azt kellene mondanunk: „Önmagában az osztály nem a legfontosabb.” Ez azonban rendkívül szűk és korlátozott keretek közé szorítaná e fogalmak jelentését, relevanciáját és magyarázóerejét.

Mike Beggs

Az a gondolat, hogy az osztály fontos – vagy legalábbis, hogy az egyenlőtlenség fontos – a válság, az *Occupy* mozgalom és Piketty fellépése óta újra főáramú álláspontnak tűnik. Te mégis bírálod az egyenlőtlenségek azon gyakori megközelítésmódjait, amik az egyenlőtlenséget emberek különféle pozíciókba történő elrendeződésének kérdéseként tárgyalják. Mire gondolsz, mi hiányzik e megközelítésmódokból?

Erik Olin Wright

Annak számításba vétele hiányzik belőlük, hogy mitől vannak ott e pozíciók, miért ilyen pozíciók érhetőek el, és miért olyan tulajdonságokkal

bírnak e betölthető pozíciók. Mondhatjuk azt, hogy a kulturális tőke, a társadalmi tőke és a képzettségből fakadó tőke lehetővé teszi számodra, hogy menedzser legyél egy multinacionális nagyvállalatban, szépen emelkedj a ranglétrán és egy napon esetleg te legyél a vezérigazgató. De miért eleve az a kiinduló helyzet, hogy vannak vezérigazgatói pozíciók, amelyekbe fel lehet emelkedni? Ezek éves jövedelme miért négyszázszorosa a munkásokénak, ahelyett, hogy, mondjuk, a húszszorosa vagy a hatszorosa lenne? Mi magyarázza e pozíciók éppen ilyen voltát?

E jelenségre külön fogalmunk volt forgalomban: osztálypozíciónak hívtuk. Ma ezt „üres állásokra” keresztelték át, amikre embereket kell toborozni, hogy betöltsék őket. Az embereket osztálypozíciójukkal azonosító felfogás helyett e szemléletmód az adott személy sajátosságainak tekinti ugyanezt. Mostanra persze összekuszálódott, hogy mik az adott személy tulajdonságai és mi vetül rá az osztályszerkezetben elfoglalt pozíciójából, azaz mit tulajdonítanak neki pozíciójából adódón. Ennek ellenére, meg kell különböztetnünk a személy tulajdonságait és a pozíció tulajdonságait. Az osztályelemzés marxi hagyományában mindig a *pozíció* számít.

Mike Beggs

Korábban is hangsúlyoztad, hogy az osztály a pozíciók szerkezetéről fogalmaz meg állításokat – e tekintetben az osztályelemzés marxi és a weberi megközelítése megegyezik. E két irányzatot, a marxit és a weberit, gyakran mégis szembeállítják egymással.

Erik Olin Wright

Volna egy javaslatom mindazok számára, akik nem barátkoztak meg igazán Weberrel: olvassák el az 1890-es évek végén írt könyvének függelékét! (Weber 1998 [1897].) E függelékben hosszú esszét találnak a Római Birodalom bukásáról és arról, hogy a rabszolgatartó gazdálkodás végül miért ásta alá a római társadalmat. Amikor odaadom ezt az esszét éles eszű doktoranduszaimnak, anélkül, hogy megmondanám nekik, ki a szerzője, majd azt kérem tőlük, „mondjátok meg nekem, milyen elméleti hagyományba illeszkedik e fejezet!”, azt mondják: „tiszán marxista”. Weber osztályfelfogásának van egy nagyon is marxi karaktere.

Weber nagyon is jól látta, hogy az osztályok a kapitalizmusban a tulajdonjogok szerint szerveződnek. Az osztályviszonyok központi tengelyében tőkések és munkásokat látott, e két kategória adja osztályelemzésének velejét. Marx és Weber között a különbség az, hogy Weber figyelembe vette az uralom és az egyenlőtlenség kapitalizmus előtti rendszereit is – ezek rendekre, nem pedig osztályokra tagolódtak –, ezért úgy látta, hogy az osztályelemzés alapvetően a kapitalizmus elemzésére való.

Az osztályelemzést tehát történetileg korlátozottnak tekintette, nem az uralom és a kizsákmányolás szerkezetének olyan elemzési eszközeként fogta fel, amellyel szélesebb történeti korszakok is elemezhetők volnának.

Kapitalizmuselmzésükben természetesen vannak fontos különbségek is Weber és Marx között, különösen a tekintetben, ahogyan Weber figyelmen kívül hagyja a kizsákmányolás problémáját. Mindazonáltal, a döntő különbség e két elemzési hagyomány között az, hogy a kapitalizmus marxi osztályelemzését áthatja az a szembeszökő előfeltevés, hogy a kapitalizmusnak van alternatívája. A marxizmusban az osztályelemzés központi szándéka, hogy tisztázza a kapitalizmus meghaladásának feltételeit és megteremtse a szocialista alternatívát. Ha valaki elveti a szocializmust mint a kapitalizmus alternatíváját, aligha marad bármi is, ami még marxistává teszi. Persze használhatónak tarthat néhány marxi gondolatot, a marxi osztályelemzést és kritikát azonban mégis az antikapitalizmus fűti. Weber esetében ez nyilvánvalóan nincs így.

Weber osztályelemzése a kapitalizmus változatainak megértésére törekszik. Weber a következő kérdésekre keresi a választ: hogyan képződnek osztályok a kapitalista társadalomban? A tulajdonjogok különféle formái hogyan szervezik az osztályviszonyokat? Kiknek rontják az életesélyeit és kiknek javítják? Milyen lehetőségeket nyitnak egyesek előtt és mások előtt melyeket zárnak el? Akit a kapitalizmus változatai érdekelnek és arra kíváncsi, hogy az osztályszerkezetek miféle variációi figyelhetők meg a kapitalizmus különféle változataiban, az a weberi kategóriákat éppen elég rugalmasnak fogja találni. E kategóriák felkínálnak lehetőségeket finom megkülönböztetés megtételére, a munkaszervezésre, a munkások szakképzettségére vonatkozóan és így tovább. E tényezők különböző piaci feltételeket és termelőképeséget teremtenek, a kapitalizmusok különböző változatai pedig vagy helyben hagyják vagy megerősítik vagy aláássák e piaci feltételeket és termelési kapacitásokat.

A marxista osztályelemzés tehát, egyrészt, nagy történelmi korszakok összevetésében lehet segítségünkre, másrészt pedig abban, hogy a kapitalizmust úgy értsük meg, hogy kihívás elé állítva az alternatíváját is keressük. A weberi osztályelemzés inkább a kapitalizmuson belüli változatok feltérképezésében nyújthat segítséget. Annak oka, hogy e kettőt összeköthetőnek látom, abban van, hogy a marxistákat szintén foglalkoztatják a kapitalizmuson belüli változatok, ez irányú tanulmányaik ráadásul megtévesztően weberiánusan hangzanak. Nagyon hasonló elemzési szempontokat hívnak segítségül, mint Weber követői: szervezett és szervezetlen kapitalizmusról írnak, olyan kapitalizmusról, amelyben az erős munkásmozgalom nagyfokú védettséget és stabil munkajogokat biztosít a dolgozók számára, és olyan kapitalizmusról, amiben a munkásmozgalom gyenge és szervezetlen, és így tovább.

Gyakran érvelsz az ellen, hogy a marxizmust valamiféle sajtóságos módszertanként különítsük el és határozzuk meg. Kifejtenéd, mire gondolsz?

Erik Olin Wright

Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a marxisták egyszer fel fognak fedezni egy új metodológiát, ami segít azonosítani addig feltáratlan oksági mechanizmusokat. Lehetséges, hogy így lesz. Szóval nem gondolom, hogy a marxizmusnak ne lehetne saját, megkülönböztető módszertana. Ha azonban felfedezik ezt az új metodológiát, az egy új tudományos módszertan lesz, amit mindenkinek el kell sajátítania.

Addig azonban semmi értelmét nem látom egy különleges és ezoterikus módszertannak, amire szükség van egyes problémák vizsgálatakor, de nincs szükség az összes többinél. Így tehát ha a „dialektika” koherens koncepciót jelent és hasznos rendszerek átalakulásának megértésében, akkor hasznosnak kell lennie mindannak megértésében is, ahogyan a rendszerek *működnek*. Ha megpróbálom értelmezni az olyan fogalmakat, mint „dialektika” vagy „ellentmondások”, és megpróbálom pontosan meghatározni őket, az eredmény nem lehet egy efféle formula: „Mind-en tézis életre hívja a maga antitézisé, amelyből létrejön a szintézis.” Mert mégis miért történne szükségképpen így? Mitől volna a háttérben egy olyan természettörvény, ami szerint, ha valahol megfogalmazódik egy tézis, akkor ott lennie kell egy antitézisnek is, ami majd szintézisé alakul? Nincs ilyen mögöttes törvény. Azt viszont igenis mondhatjuk, hogy ha valahol meghatározott fajtájú oksági folyamatok kezdenek el hatni, akkor azok – meghatározott, feltárandó okok miatt – ellenállást, szembeszegülést váltanak ki. Ezek összeütközéséből pedig valamiféle új irány bontakozik ki. Ha ez az érvelés meggyőző, akkor ezekben a *mechanizmusokban* hiszünk, *mechanizmusokkal* érvelünk. Mindez a fenti általános formulában nincsen tisztázva, mechanizmusokról szó sincsen bennük.

Azt gondolom, a marxizmus valamennyi hiteles állítása megfogalmazható szokásos, realista tudományos magyarázatként is, oksági mechanizmusokkal érvelve. Mint minden rendes tudomány, a marxizmus is abból indul ki, hogy vannak alapvető mechanizmusok, ezek hatásokat váltanak ki (okoznak), amik aztán kölcsönhatásba is lépnek egymással. A mechanizmusok nem önmagukban állók, nem izoláltak; nincsenek hermetikusan elválasztva egymástól; kölcsönviszonyban állnak egymással. Az oksági mechanizmusok e kölcsönhatásából eredően formálódnak azok a jelenségek, amelyeket a világban megfigyelünk. A világ összetettsége abból következik, hogy mindez az emberi tudat és cselekvés összefüggés-

rendszerében történik, a világot ilyen körülmények között figyeljük meg és értelmezzük – ez pedig része a folyamatoknak.

Ha ez így van, mit jelent akkor a „dialektika”? Ennek egyik szociológiai megfogalmazását „struktúra és cselekvés problémájának” nevezik. Ez nem valamiféle zavaros, jelentéktelen vagy ezoterikus probléma. Azt jelenti, hogy emberi lényekként egy olyan, előttünk már létezett társadalmi világba születünk meg, amely hatással van ránk, formálja tudatunkat, kényszeríti cselekvéseinket. Ez persze nyilvánvalónak tűnik – ki tagadná mindezt? Sosem élt olyan szociológus, aki megkérdőjelezte volna, hogy a csecsemők olyan világba születnek bele, amelyekben már érkezésük előtt is voltak társas és társadalmi viszonyok. A gyerekek azonban felnőnek, tudatos cselekvőkké válnak és bevonódnak olyan gyakorlatokba, amelyek során újratermelődnék ugyanilyen társas-társadalmi viszonyok. Az emberek maguk is e viszonyok által formált cselekvők, miközben cselekvéseikkel maguk is hatással vannak e viszonyokra. Hát nem ez struktúra és cselekvés problémája?

Nem nagy dolog, mondhatnánk, ezt mindenki tudja, ez csak amolyan hétköznapi szociológia. Ugyanakkor itt mégiscsak nagyon komoly dologról van szó, hiszen ezek azok a viszonyok, amelyek lehetővé teszik a tudatos és megfontolt társadalmi változást, ami pedig pontosan az, amire a marxista elemzés törekszik. Hogy Marxot idézzük: a feladat nem pusztán a világ értelmezése, hanem a megváltoztatása. Ha ez lehetetlen, ha a világ nem változtatható meg, akkor Marx e tizenegyedik Feuerbach-tézise értelmetlen. A változtatáshoz kell cselekvő is, ám e tézis akkor is értelmetlenné válik, ha a cselekvés nem ütközik össze azokkal a struktúrákkal, amelyeket meg kell változtatnia. Az a gondolat, hogy meg kell változtatnunk a világot, azt is jelenti, hogy ez a világ az akaratunktól függetlenül létezik: akkor is van, ha nem akarjuk. Struktúra és cselekvés problémája ezt jelenti, és azt hiszem, a „dialektika” is ezt jelenti. Vagy, ha nem ezt, akkor nem tudom, mit jelent.

Mike Beggs

Elmondanád nekünk, mit jelent számodra az „analitikus marxizmus”? Ma is aktív ez a kezdeményezés? Pontos még ez a megnevezés?

Erik Olin Wright

A nyolcvanas évek elején adtuk ezt a nevet, hogy megragadjuk vele, ami közös egy csoportnyi marxista, marxianus, a marxizmus által megfertőzött vagy kriptomarxista tudósban, akik azért gyűltek össze, hogy közös alapokra helyezve vitassák meg a marxizmus kulcskérdéseit. A tagok, azt hiszem, elég jól ismertek: a leginkább meghatározó figura talán

G. A. Cohen, kanadai-brit filozófus volt. A többiek közül a leggyakrabban talán Robert Brenner, Adam Przeworski, John Roemer, Jon Elster és engem kötnek e körhöz, de persze volt még egy sor további résztvevő is. Sam Bowles is a csoport tagjává vált.

A csapatot olyan emberek alkották, akik vállalták, hogy hajthatatlan szívdassággal, rendszeres munkával és következetes visszakerdéssel egészen addig nyüstölik önmagukat és egymást, amíg tisztázni nem tudnak alapvető, de meglehetősen nagy ívű marxi fogalmakat. Vegyük csak példának a kizsákmányolás fogalmát! Eredetileg Marx ezt a munkaérték-elmélet terminusaiban fogalmazta meg. Mi aztán egy sok évig tartó módszeres vitasorozattal jártunk utána, hogyan volna a leginkább érdemes a kizsákmányolás fogalmát használnunk. Ennek eredményeként a magam részéről kidolgoztam valamit, amit a kizsákmányolás szociológiai számításának nevezek, és ami teljesen független a munkaérték-elmélettől.

Mindez azoknak az erőfeszítéseknek az eredménye volt, amit arra szántam, hogy pontosítsam az e fogalmak által megnevezett alapvető mechanizmusokat. A névben az „analitikus” szócskát az analitikus filozófiától kölcsönöztük. Azt hiszem, ez kínált mintát a tiszta és precíz fogalomhasználathoz: tehát hogy határozd meg minden fogalmadat úgy, hogy világos és pontosan érthető legyen, miről beszélsz. Az „analitikus” kifejezésből a tárgyalt gondolatok tartalmára vonatkozóan semmilyen állítás nem következik; az csak e gondolatok formájára utal, hogy hogyan kell megfogalmaznunk őket.

Nem vállaltunk elkötelezettséget a racionális döntésemélet felé sem; az csak az egyik olyan kezdeményezés volt, amelyik komolyan vette az analitikus marxistákat. Az analitikus marxizmus tehát az éppen elemzendő mechanizmusok megragadásának fogalmi tisztaságáról és precizitásáról szólt. A racionális döntésemélet éppen azért hat ilyen elegánsnak, mert az éppen elemzendő mechanizmusok megragadásakor ilyen precízen és világosan jár el. És mert bizonyosfajta problémák megoldásához kiváló alapot és érvkészletet nyújt. Na meg persze azért is, mert a csoport néhány tagjának – különösen John Roemernek – a problémafelfogás és megoldáskeresés e sajátos módja uralta gondolkodását. Sőt, éppen John Roemer tiltakozna a legkevésbé, ha mindenre a racionális döntésemélet modelljeitől várnánk magyarázatot.

A csoportot a tagok egymás között másképpen nevezték: talán egy kissé öntelt módon „süketelésmentes marxista csoportnak” hívtuk („Non Bullshit Marxism group”). Ez a mi belső viccünk volt arról, hogy mi köt össze bennünket. Azt hiszem, sok tekintetben ez jobban le is írja közös célunkat: megszabadulni a marxizmus zavaros homályosságától és megtalálni annak legerősebb és legjobban védhető magvát. Az én esetemben ez nagyon sokat segített abban, hogy megszilárdítsam elkötelezettségemet a marxizmus mellett és meghatározom azt a kutatási területet, amin foly-

tatni szeretném a munkámat. Néhányan a csoportban azonban csak arról győződtek meg, hogy a marxizmus egy érdekes kis specialitás, úgy gondolták azonban, hogy hosszabb távon már nem igazán nekik való. Adam Przeworski és Jon Elster el is hagyta a csoportot. Úgy érezték, kimerítette őket Marx fogalmainak részletekbe menő boncolgatása. Nincs már igazán mit kinyerni belőle, azok a kérdések pedig, amelyek jobban érdekelték őket, más kutatási területeken gyümölcsözőbben vizsgálhatók.

Mike Beggs

A Future for Marxism? (A marxizmus jövője?) című könyvében Andrew Levine azt írja, hogy az ő személyes pályája – amit ő természetes útnak tekint – az althusseriánustól az analitikus marxizmusig vezetett (Levine 2003). Ez meglehetősen szokatlannak hat, hiszen a francia elméletet és az analitikus filozófiát sok tekintetben egymással szembenállónak is láthatjuk. Te milyen utat jártál be, milyen elméleti hagyomány felől érkezél?

Erik Olin Wright

Az első írásomra Poulantzas gyakorolta a legerősebb hatást. Althussert felsőbb éves egyetemistaként olvastam a hetvenes évek elején, de Poulantzassal többet foglalkoztam, mint Althusserrel: Poulantzsnál sokkal gazdagabb érvkészletet találtam. Hogy úgy mondjam, Althusser siketelés-egyűthathója azért mindig is elég magas volt. Empirikus tendenciákra csak a kezével mutogatva utalt, fontos fogalmakat pedig a nélkül használt, hogy különösebben pontosította volna őket. Először át kell vágni magadat e zavaró héjakon, hogy végül eljuthass mondandója analitikus magváig. Ez a munka ma sem spórolható meg, annak ellenére sem, hogy azért Poulantzas és Althusser is próbálkozott fogalmi pontosításával. Szóval nem csak levették őket a polcról és megfogalmaztak vele egy érvet.

Sokat tanultam tehát abból, hogy szétszálaztam Poulantzas érveit. Az első munkám az osztályról már Poulantzas kritikája volt. Poulantzas azt állította, hogy amit középosztálynak szokás nevezni, az valójában egy új kispolgárság. Vele szemben azzal érveltem, hogy nem látom nála megfelelően azonosítva azt a mechanizmust, ami ezt okozná – merthogy a „nem-termelő munka” („unproductive labor”) nem használható fogalom az osztályviszonyok elemzésében. Ezt követően empirikusan próbának is alávettem a kérdést, a vita így nem csak fogalommeghatározások körül folyt. Vizsgáljuk meg – javasoltam –, hogy a tapasztalatok szerint vajon Poulantzas új kispolgárság-fogalma magyarázza-e jobban az osztályhatárokat, vagy az én alternatív koncepcióm, amely az osztályviszonyokon belüli ellentmondásos helyzetekként értelmezi azt, amit középosztálynak szokás nevezni.

Szóval az én esetemben Althusser és Poulantzas olvasása biztosan megelőzte elkötelezettségemet a mellett, ami analitikus marxizmus néven vált ismertté, de azt hiszem, a hozzáállásom Althusserhez és Poulantzashoz már eleve inkább analitikus marxista volt, mint althusseriánus. Noha nem nevezném így, azt hiszem, az a mód, ahogyan e kérdéseket tárgyaltam, ilyesféle volt: „Az a gond, hogy ezek a fogalmak nem elég tiszták és nem elég világosak. Pontosítsuk hát a mechanizmusokat! Nézzük meg, vannak-e olyan empirikus elágazásai, amelyeket felhasználva tisztázhatjuk elméleti gondolkodásunkat is!”

Aztán elolvastam Jerry Cohen könyvét – a *Karl Marx's Theory of History*-t (*Karl Marx történelemelmélete*) –, ami persze nekem is, akárcsak sokaknak, megvilágító élmény volt (Cohen 1978). Miután elolvastam, úgy éreztem, erre vártam: „Aha, már látom, így kell ezt csinálni! Így kell leásni egészen a magyarázatok gyökereiig, értelmet adni nekik, tisztázni a homályos gondolatokat!” Írtam is egy ismertető elemzést a könyvről, ami Jerrynek nagyon tetszett, aztán meghívott, hogy csatlakozzak az analitikus marxisták csoportjához. Így is lett, az alapítás utáni második évben kapcsolódtam be.

Van azonban még valaki, aki althusseriánusként kezdte, majd megírta azokat a kiváló munkákat, amiket én Althusser és Poulantzas analitikus marxista rekonstrukciójának neveznék: ő pedig nem más, mint Göran Therborn. Két könyve – a *What Does the Ruling Class Do When it Rules?* (*Mit tesz az uralkodó osztály, amikor uralkodik?*) és a *The Ideology of Power and the Power of Ideology* (*A hatalom ideológiája és az ideológia hatalma*) – nos, szerintem ez az althusseriánus hagyomány két legjobb könyve (Therborn 1978, 1980). Mindkettő althusseriánus abban az értelemben, hogy halálosan komolyan veszik Poulantzas és Althusser gondolatait, de mégis olyan koherens és racionális formába öntve teszik ezt, amit sem Poulantzas, sem Althusser nem tudott igazán megtenni. Elképesztően jó könyvek. A gond csak az, hogy e két kötet már a marxizmus hetvenes évekbeli virágzásának legvégén jelent meg. E korszak a nyolcvanas évek elejével lezárult és egyikre sem figyeltek fel kellően, egyik mondanóját sem fogadták el a marxizmus újabb hullámának központi tanaiként. Azt hiszem, van annak érdemi esélye, hogy egyszer majd újra felfedezik őket és megkapják azt az elismerést, amit megérdemelnek.

Mike Beggs

Mindig is nyitott voltál arra, hogy részletekbe menő vitát folytass – elég, ha itt csak *The Debate on Classes* (*Vita az osztályokról*) című könyvetekre utalok (Wright et al. 1989). Úgy ismernek téged, mint aki hajlandó változtatni az álláspontján, olykor akár alapvető kérdésekben is. Mi maradt változatlan a gondolkodásodban, és mi változott meg?

Erik Olin Wright

A legkövetkezősebben a marxi maghoz ragaszkodom: a kapitalizmus osztályszerkezetét azért akarom megérteni, hogy megérthessem megváltoztatásának feltételeit. A kapitalista kizsákmányolás természetére kettős elhatározásból összpontosítok. Egyrészt mert meg kívánom szüntetni – ez elkötelezettségem normatív oldala. Másrészt mert a kapitalizmus átalakításának, a kapitalizmus meghaladásának feltételeit akarom megérteni – ez elkötelezettségem szociológiai oldala. Azt is mondhatnám, hogy a kapitalizmus antikapitalista elemzése munkámat teljes egészében áthatja. Úgy gondolom, hogy a kapitalista osztályszerkezet teszi igazán ártalmassá a társadalmiszerkezetet: ez a kapitalizmus veleje. Vannak olyan marxisták, akik a piacokat gondolják minden bajok igazi okozójának. Szerintük az osztályok is rosszak, de az igazi bűnös a piac. Michael Albert és Robin Hahnel képviseli például e piacellenes kapitalizmuskritikát (Albert–Hahnel 1991). Én ezzel nem értek egyet. Ami ellenezhető a piacokban, az szerintem a kapitalista kizsákmányolás és uralom miatt ellenezhető.

Egyetértenék a piacok kritikájával, ha igaz lenne, hogy a piacok szűkségképpen hoznak létre kapitalista osztályviszonyokat. Michael Albert szerint ez lényegében így van: a kicsivel több piac olyan, mint a kicsivel több rabszolgaság vagy a kicsivel több rákos daganat: a kicsivel több piac végső soron öl. Szerintem ez tévedés. Elképzelhetőnek tartok olyan robusztus piacokat, amelyekben a tőke koncentrációja korlátozott, az erőforrások elosztása pedig demokratikusan ellenőrzött. Robin Hahnel-lel e kérdésekről kiterjedt vitát folytattunk a Versonál megjelent könyvünkben (Hahnel–Wright 2016), aminek címe *Alternatives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy* (A kapitalizmus alternatívái: Javaslatok a gazdaság demokratizálására).

Mike Beggs

Hogyan nézne ki egy szocialista gazdaság? Milyen mechanizmusok gátolnák meg a tőke felhalmozódását?

Erik Olin Wright

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy a teljes egészében piaci elveken nyugvó szocialista gazdaságot elképzelhetetlennek tartom. Ugyanúgy, ahogy a teljes egészében piaci elveken nyugvó kapitalista gazdaságot is. Valamennyi gazdaságban jelen van számos különféle, minőségileg különböző termelési és elosztási mechanizmus. A kérdés ezért mindig az, hogy „mely mechanizmusok a legerősebbek?”, nem pedig az, hogy „mely mechanizmusok az egyeduralkodók?”

Mint minden szocialista gazdaságban, ebben is lenne a hasznos közjavaknak egy igen széles szektora, ami közvetlenül az állami újraelosztás alá tartozik. Ha az oktatás, az egészségügyi ellátás, a pihenés és feltöltődés közösségi terei, valamint egy sor további szolgáltatás dekommodifikált, azaz árúnak nem minősülő közjósággént hozzáférhető, ez könnyen kiteszi a gazdaság hatvan százalékát. Ez nem a piaci szocializmus elképzelése, ez egyszerűen csak a szocializmusé. A piac így tehát csak a gazdaság kisebbik részére terjed ki. Mint minden olyan szocialista gazdaságról, amelyben piac is van, erről is elmondható, hogy a piaci rész nem szocialista. Ennek ellenére nem látok semmilyen okot arra, miért ne lehetnének olyan kis éttermek, amiket egyszerűen olyan emberek működtetnek, akik egy kis éttermet szeretnének működtetni.

És talán nem is kell mindnek szövetkezettnek lennie. Én előszeretettel érvelek amellett, hogy a kis cégek legyenek szövetkezetek – ezeket demokratikusan lehet vezetni –, de ez nem végtelenül fontos. Bizonyára lesz hely egyének által tulajdonolt, nem-szövetkezeti formájú vállalkozásoknak is a szocialista viszonyok által uralt gazdaságban. Hogy e különböző formáknak milyen lenne az optimális aránya, azt nem tudom megmondani.

Mike Beggs

A dolgozóknak ebben az elképzelt magánétteremben volna lehetőségük másutt dolgozni?

Erik Olin Wright

Természetesen. Mindenki alapjövedelmet kapna, így mindenki mondhatna nemet (Fraser 2012). A közjavak széles készlete állna rendelkezésre, így fogyasztásának jelentős része mindenkinek biztosított volna, mégpedig nem-piaci alapon. Az emberek életszínvonala nem pusztán a jövedelmüktől függ, hanem a széles körben elérhető hasznos közjavak hozzáférhetőségének és jövedelmének függvénye. Az alapjövedelem és a hasznos közjavak együttesen biztosítják a tisztességes megélhetést anélkül is, hogy szükségképpen be kelljen lépni a kapitalista termelési viszonyok közé (Myerson 2015).

E piaci szocialista gazdaság egy sor további módon ösztönözná a szövetkezeti termelés különféle formáit. Úgy képzelem, kifejezetten támogató lenne a szövetkezetekkel: közösségi garanciavállalással segítően és előnyben részesítően őket az egyéni vállalkozásokkal szemben. Gondoljuk csak meg, mennyi lehetőség lenne erre! Létrehozhatnának a számukra saját hitelpiacot, de közösségi terek szervezésével is támogathatók volnának. E piaci szocialista gazdaság például fejlett technológiával kísérletező, kisléptékű fejlesztéseknek is teret adna a kibontakozáshoz (Rundle 2015).

Hogyan előzzük meg a tőkefelhalmozást és a vagyoni ellentéteket? Ma is vannak érvényes szabályozásaink, amik állítólag megakadályozzák a monopóliumok kialakulását. Nem valami hatékonyak, de vannak ilyenek. A vagyoni ellentétek kialakulásának megelőzése érdekében ugyanilyen szabályokra van szükség: a magántőke felhalmozásának világos korlátokat kell szabni. A dolgozók egy meghatározott száma fölött a céget szövetkeztetésíteni kell. Ha pedig valaki ezt nem akarja, úgy is jó – ez esetben kicsinek kell maradna. Elvégre nincs olyan parancsoló kényszer, hogy egy vállalkozásnak nagyra kell nőnie.

A verseny nem kényszeríti a vállalkozásokat, hogy egyre nagyobbak legyenek, amíg nagyobb a méretgazdaságosságuk, igaz? Ha nincs méretgazdaságosság, növekedniük sincs értelme a versengés érdekében, mert versenyelőnyük nem növekednek, ha nagyobbak. Úgy látom, a méretgazdaságosság gyorsan csökken a termelés számos területén, ami kedvez a kisléptékű, magas termelékenységű vállalkozásoknak. Ez az együttműködésen alapuló piacgazdaság receptje.

Mike Beggs

Az effajta víziókat a szélsőbaloldalon (far left) azért erősen vitatják, nem gondolod? A piacok hallatán jó pár szocialista meg fog ütközni, néhányan annak gondolatát is ellenezni fogják, hogy recepteken dolgozzunk „a jövő szakácskövéhez”.

Erik Olin Wright

Először is hadd tegyek egy terminológiai megjegyzést. Ami a „szélsőbaloldal” kifejezést illeti, azt mondanám, hogy a piacokat a legkitartóbban inkább a *merev* baloldal ellenzi. A „szélső” szócska azt feltételezi, hogy ők valahogyan *baloldaliabbak*. Abból viszont, hogy valaki *baloldaliabb*, nem következik, hogy nyitottabban is gondolkodna. Inkább azt jelenti, hogy mélyebben elkötelezett egy emancipatórikus, fenntarthatón demokratikus és egyenlőségelvű alternatíva mellett. Magamat nagyon is szélsőbaloldalinak gondolom. És éppen ezért akarom, hogy az intézményes heterogenitásnál kössünk ki: hiszem, hogy ez a legjobb ló, amire tehetünk. És nem gondolom, hogy ennek elfogadása valakit kevésbé baloldalivá tenne.

Elképzelésem szerint egy mélyen, a termelési gyökerekig hatón demokratikus társadalom teret enged majd piacoknak is, mert az emberek úgy fogják látni, hogy ez egy igen összetett probléma egyszerű megoldása. Ha valamennyi olyan tényezőt és kimenetet (trade-offs) mérlegelek, amely megkerülhetetlenül adott, összességében még akkor is jobb megoldásnak látom, ha egy még elfogadható méretű teret a piacnak is hagyunk, mint ha mindent tervezni próbálnánk.

Úgy gondolom, a szocializmus legfontosabb elve mindent egybevéve a demokrácia. Az azonban nem dönthető el előre, mi legyen a demokratikus tanácskozás végeredménye. Azért vagyunk a demokratikus harc elkötelezettei, hogy a részleteket majd együtt találhassuk ki. Nem tudjuk előre, együtt hogyan döntünk majd, milyen további eshetőségek és kimenetek adódhatnak. Az én fent vázolt elképzelésem egy olyan elképzelés, amely előrejelzésem szerint a demokratikus tanácskozás eredménye lesz, nem pedig valamiféle előírás a számára, hogy mire kell kilyukadnia. Persze az is lehet, hogy valaki azt hiszi, hogy nincsenek mérlegelendő tényezők és kimenetek (trade-offs), sem kétértelműségek abban a közös döntéshozatalban, amely meghatározza a piacok szerepét a kapitalizmus utáni társadalomban.

A fő kérdés, amit feltettem Hahnelnek (aki szerint a gazdaságot demokratikusan kell tervezni a piacok bármiféle szerepe nélkül), és amire szerintem nem válaszolt, ez volt: „Rendben, ha úgy gondolod, hogy nincsenek mérlegelendő tényezők és kimenetek, ha úgy gondolod, hogy a döntéshozatali folyamat nem vezetne »permanens találkozókhöz«, »túltanácskozáshoz«, hogy nem adódnának abból előre láthatatlan következmények, hogy az emberek megpróbálják összeállítani következő évük fogyasztási szükségleteit – ami szintén a terv része –, szóval ha mindez igaz, akkor piacokra valóban nincs szükség.” Én azonban kétlem ezt. De amíg van, aki azt gondolja, hogy nincsenek mérlegelendő tényezők és kimenetek addig előzetesen nem tudod meghatározni, piac és közösségi tervezés milyen együttese lenne optimális.

Mike Beggs

Új könyvedben már össze is fűzöd érdeklődésed két fő fonálát: a kapitalista társadalom osztályszerkezetének megértését és a szocialista stratégia „valós utópiájának” feltárását.

Erik Olin Wright

Igen, a könyv eredeti címe ez is volt: *A kapitalizmus kihívása* – és talán meghaladása – *reális utópiák által* (*Challenging – and maybe Transcending – Capitalism through Real Utopias*). Végül mégis ez lett: *How To Be An Anti-Capitalist For The 21st Century* (*Hogyan légy antikapitalista a 21. században*) (Wright 2015b).

Mike Beggs

És hogyan – elmondod nekünk?

Erik Olin Wright

Erik Olin Wright

Nos, a lényegre törő összefoglalás így szól: az antikapitalizmusnak négy útja, négy lehetséges stratégiája van: a kapitalizmus megdöntése (1), a kapitalizmus megszelídítése (2), kilépés a kapitalizmusból (3) és a kapitalizmus aláásása (4).

(1) A kapitalizmus megdöntése a tizenkilencedik és a huszadik század forradalmi kommunizmusának elképzelése volt. A forgatókönyvet mindenki ismeri: szervezel egy politikai mozgalmat – vagy klasszikusan inkább egy politikai pártot –, ami a történetileg éppen adott körülmények között képes lehet arra, hogy megragadja az államhatalmat. Ezt teheti egy választási folyamat keretében – merthogy ez sincs kizárva –, vagy egy erőszakos felkeléssel és hatalomátvétellel. Bárhogyan szerezze is meg az államhatalmat, az új hatalom első teendője az állam átformálása annak érdekében, hogy az megfelelő eszköze lehessen a rendszer alakításának. A második feladat az adott társadalomszerkezet korábbi hatalmi központjainak szétzúzása. E két lépés lehetővé teszi, hogy meginduljon az alternatíva kiépítésének hosszú folyamata. A kapitalizmus megdöntésének a forgatókönyvére a „romboljatok, hogy építhessetek” stratégiájaként is tekinthetünk. Ez volt a tizenkilencedik és a huszadik század forradalmi eszménye.

Úgy látom, e megdöntési kísérletek tapasztalatai igen erős bizonyítékokkal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a kapitalizmus nem az a fajta társadalmi rend – legalábbis a mai, komplex formájában –, ami megdönthető volna. Az ipari munkások himnusza, a „Szolidaritást örökké” („Solidarity Forever”), utolsó sora így szól: „Új világot teremthetünk a régi porából.” A tizenkilencedik század forradalmi mozgalmi megmutatták, hogy képesek új világot teremteni a régi porából – csakhogy ez az új világ nem olyan lett, amelyet bárki is szeretett volna. Voltak természetesen vívmányai az orosz és a kínai forradalmaknak is, ám nem teremtették meg azt a demokratikus és egyenlőségelvű világot, ami a mindennapi embereket hatalommal ruházza fel, és képessé teszi őket saját sorsuk alakítására. Azoknak a forradalmaknak nem ez lett az eredménye.

Azon természetesen vitatkozhatunk, hogy e félresiklásokat milyen okoknak tulajdonítjuk. Vajon a mostoha történelmi körülmények számlájára írandó, amik között e forradalmak végbementek? Vagy azért történt így, mert ez a kapitalizmus megdöntési stratégiájának szükségszerű következménye? A lerombolás, majd újjáépítés stratégiájának velejárója? Ezek vitára érdemes kérdések. Úgy látom, hogy a kapitalizmust megdönteni

kívánó stratégia kaotikus erőket szabadít el, veszélyes és kezelhetetlen erőket, amik a társadalmi integráció kereteinek újjáteremtésekor elnyomó válaszokhoz vezetnek. A társadalmi rend és a biztonság iránti igény nagyon erős. Ez a forradalom utáni új társadalomban is létrehozza az uralom új formáit, amelyeket aztán rendkívül nehéz eltávolítani – talán lehetetlen is. Nincsen arra vonatkozó biztosítékunk, hogy miután megdöntöttük a régi struktúrát, képesek vagyunk-e emancipatorikus, egyenlőségelvű, demokratikus részvételen nyugvó környezetet teremteni az emberi kibontakozáshoz. Úgy gondolom, hogy a mai, komplex társadalmakban a kapitalizmus megdöntésének stratégiája lekerült a történeti napirendről.

A demokratikus átmenet viszont szerintem lehetséges, a későbbiekben e mellett fogok érvelni. A probléma csak az, hogy az áttörés pillanata, a kapitalizmus megdöntésének és az államhatalom megragadásának mozzanata még demokratikus körülmények között is szabadjára enged messzemenően kaotikus folyamatokat. A Szirizának is ez okozott gondot. Ha kiléptek volna az Euro-övezetből, féltő, hogy alámerülnek a gazdasági káoszban. A kérdés tehát az: amikor ez felmerült, áttörhették volna-e a kapitalizmus falát demokratikus körülmények között? Merthogy mi történt volna a következő választáson? A dolgok még rosszabbra is fordulhattak volna. Egy következő választásnál a kihívó pártok azt mondhatják: „Szavazzatok ránk és mi visszavisszük Görögországot az Euro-övezetbe!” Ekkor mi történne? Az európai bankárok máris mondanák: „Igen-igen, ezekre szavazzatok és akkor mi is kisegítünk benneteket!” És ezzel meg is kapnák a szavazók támogatását. Azaz nem nagyon van mód arra, hogy egy politikai erő képes legyen túlélni választások egész sorát; pedig demokratikus körülmények között erre van szükség ahhoz, hogy levezényeljék az átmenetet, amihez valószínűleg az életszínvonal és az anyagi életkörülmények romlásán keresztül vezet az út.

Egy komplex társadalomban olyan sűrű és nagyfokú a kölcsönös függőségek hálója, a szenvedés olyan mértékét szabadítja el a piacok megtörésének erőfeszítése, hogy ez demokratikus körülmények között nemigen kivitelezhető. A nem-demokratikus kiinduló feltételekkel viszont – mint láttuk – az a gond, hogy a tekintélyelvű átmenetek eddig nem vezettek el a demokratikus és részvételi alapú célállomáshoz. Mindezzel nem lehetlenségi tézist akarok felállítani, az túl erős lenne, arra nem vállalkozhatom. Túl sok történeti esetlegességtől függ, hogy lehetséges-e. Az én intuíciónom mégis azt súgja, hogy a kapitalizmus megdöntése, rendszerszintű áttörése, majd átalakítása nem lehetséges.

Három további antikapitalista stratégia maradt: a kapitalizmus megszelídítése (2), a kivonulás a kapitalizmusból (3), illetve a kapitalizmus alásása (4).

(2) A kapitalizmus megszelídítésének-megzabolázásának stratégiája a szociáldemokrata út. Ehhez is el kell foglalnod az államot, formális

értelemben meg kell szerezned az államhatalmat. *Társadalmi* erőd nem nagyon lesz, hiszen a kapitalizmus még mindig nagyon erős. A tőke uralja a beruházás eszközeit (Birch 2015). A tiéd azonban az államhatalom, azaz a kormányzás joga: politikai hatalmad van. Van elég támogatottságod e politikai hatalom mögött, hogy kialakudj egy megállapodást a tőkével. Nyomást helyezel a tőkére, amivel előnyöket csikarsz ki a munkásoknak. Ez azonban egy valamit valamiért játszma: cserébe a munkásokkal közösen kollaborálsz a tőkével a kapitalizmus építésének projektjében. Vagyis osztálykompromisszumot kötsz.

A kapitalizmus megszelídítése a kapitalizmus legrosszabb ártalmainak csökkentését és semlegesítését jelentette – az egyéni kockázatok, a közjavak hiányának, a negatív mellékhatások (externáliák) csökkentését és semlegesítését. Csillapítod tehát az ártalmakat, de a kapitalizmust sértetlenül hagyod, csak a tüneteivel foglalkozol, csak azok enyhítésére vonatkozóan kötsz megállapodásokat. Nos, a kapitalizmus megfékezésének e stratégiája egészen jól működik. Vagy legalábbis működött egy ideig. Az utóbbi időben azért elég egyenletlenné vált (Rozworski 2015).

A neoliberális ideológia szerint, a szociáldemokrata stratégia jó ideje kudarcot vallott. Ez az állítás persze csak az elitek előjogait védi és igazolja. Még egy viszonylag nyitott, globalizált, finanszírozott világban sincs értelme abban hinni – mármint a neoliberális erők politikai hatalmi körein kívül –, hogy a kapitalizmust megszelídítő-megzabolázó mechanizmusok visszaállíthatatlanok volnának. Egyszerűen csak még nincsenek visszaállítva. Vannak, akik szerint a klímaváltozás okozta globális válság ki fogja irtani a neoliberalizmust, ugyanis nincs rá esély, hogy a piac alkalmazkodjon, a problémát legfeljebb mérsékelni tudja. S valóban: a klímaváltozás okozta problémák hatalmas feladatokat rónak majd mindannyiunkra, óriási közösségi erőfeszítést igényelnek; s ez jelentős kihívást fog intézni az állam felé is (Parenti 2015), hogy a közjavakkal és a társadalmi igazságosság elveinek érvényre juttatásával enyhítse a globális felmelegedés okozta ártalmakat és kedvezőtlen hatásokat.

Akárhogyan is lesz, ez a kapitalizmus megszelídítésének-megzabolázásának stratégiája. Ma ez talán valamivel megviseltebbnek hat, mint volt harminc vagy negyven évvel ezelőtt, ennek ellenére ma is ott szerepel az antikapitalizmus étlapján (Kenworthy 2013).

(3) A kivonulás a kapitalizmusból már sokkal inkább egyéni stratégia. A leginkább a hippik merültek el benne a hatvanas-hetvenes években. Az Egyesült Államok nyugati részén e mozgalom élenjárói valóban kiléptek a kapitalizmusból. „Költözzünk nyugatra, szabaduljunk ki a bankok és a tulajdonosok markából!” – ez ösztönözte őket. Az egyszerűbb életet választók mozgalmi, a fogyasztásellenes kezdeményezései mind-mind kiutat kínálnak a kapitalizmusból: emberek úgy döntenek, hogy inkább egy kicsit visszavesznek, hogy cserébe kiegyensúlyozottabb életet élhes-

senek. A kivonulás a kapitalizmusból az antikapitalizmus érdekes formája: csak igen keveset tud tenni a rendszer megváltozásáért, sok tekintetben azonban hasznos kísérletekkel és modellekkel szolgál, amik megváltozott feltételek mellett jól általánosíthatóak lennének.

(4) A kapitalizmus aláásásának stratégiája a legkevésbé ismerős. Inkább anarchista kezdeményezésekhez kapcsolódik. Proudhon tekinthető az aláásó stratégia korai képviselőjének. Ő valahogy így érvelt: „Létre kell hozni a munkások vonzó életmódot kínáló szövetkezeteit. Ha sikerük lesz, a termelők tömegesen lépnek majd be ilyenekbe, a kapitalizmus pedig összeomlik, mert nem talál magának munkaerőt.” Ez a termelők szövetkezeteinek olyan egyszerű elképzelése, ami szerint túlélhetik és versenyre hívhatják a kapitalistákat.

Marx, a Proudhonnal folytatott nevezetes vitájában ezt képtelen és nevetséges elképzelésnek gondolta, és a többi utópista szocialista tervvel együtt hiábavaló próbálkozásként utasította el. Nem is csak hiábavalónak, hanem még annál rosszabbnak: megtévesztőnek, félrevezetőnek ítélte őket. Később ez megváltozott: már egészen kedvezően ítélte meg őket és a szövetkezetek más formáit is. Marx úgy érezte, e kezdeményezések nyilvánvalóan bizonyítják, hogy munkások és közvetlen termelők képesek irányítani a termelést. A gondja ekkor már csak az volt, hogy e szövetkezeteket nem túrné el a rendszer. Ha valóban veszélyt jelentenének a tőkére, lerombolnák őket.

Ma számos olyan gazdasági kezdeményezésről tudunk, amelyek a kapitalizmus aláásásának stratégiáját választják. A földnélküli parasztok mozgalmá Brazíliában földreformot akar, termőterületeket foglal el, a közösségi agrártermelés új formáival próbálkozik: a termelők szövetkezeteivel, de a szövetkezés számos más formájával is. A Wikipedia egyetlen évtized alatt lerombolta az enciklopédiák háromszáz éves kapitalista piacát. Sokkal termékenyebb, mint bármely más tőkés modell – ugyanez igaz a Linuxra és más nyílt forráskódú szoftverre is. Ez a kapitalizmus aláásása.

Ez a stratégia ma – úgy látom – rendkívül vonzó, de a kapitalizmus meghaladásának stratégiájaként túlzott hatókört tulajdonítunk neki. Vonzó, mert kifejezetten ellenséges környezetben is választható: teret ad arra, hogy tegyél valamit. Az aktivisták mindig elszántan, sőt elkeseredetten azt keresik, mit tehetnének, milyen stratégia mellett érdemes elköteleződniük. Az óráimra járó egyetemisták is folyton ezt kérdezik tőlem: „Én mit tehetek az ügy érdekében? Én is tenni akarok valamit – mondj valamit, aminek értelme van!” Ilyen utakat a kapitalizmust aláásó stratégia épít, ezek pedig jobbá teszik az életet: a jobb élet mintapéldái és hasznosak is. De vajon az olyan remek kezdeményezések, mint a közkertek, a munkásszövetkezetek, a Wikipedia és hasonlók, valóban alá tudják ásni a kapitalizmust és meghaladhatóvá teszik azt? Átfordítják annak alternatívájába? Nem, ez azért erős túlzásnak tűnik.

Nem hiszem, hogy az az anarchista stratégia, ami szerint a feladat az, hogy építsünk a létező világon *belül* egy olyan, általunk vágyott világot, amiben élni szeretnénk, sikeresen megváltoztathatja a világ egészét. Azt azonban igenis gondolom, hogy ha e kapitalizmust aláásó stratégiát *kombináljuk* a kapitalizmus megszelídítésének új gondolataival, akkor kialakíthatóvá válik egy olyan hosszú távú politikai stratégia, amely összekapcsolja a szociáldemokrácia progresszív oldalát az anarchista-kommunista aktivizmus konstruktív változataival, valamint a kis kezdeményezések alulról építkező kreativitásával.

Ez tehát az anarchizmus és a szociáldemokrácia kombinálását jelenti: a kapitalizmus aláásását, hogy jobban megszelídíthető legyen, és a kapitalizmus megzabolázását, hogy jobban aláásható legyen. Ez átfog egy politikai megosztottságot, elutasítja a kapitalizmus megdöntésének stratégiáját, annak lehetetlensége miatt, és a kapitalizmusból való kivonulást, annak öncélúsága miatt. Nem gondolom, hogy ez a kombináció könnyű lenne: nem könnyű és nem is vonalas. Nem olyan, amit egyszer kitalálunk és utána hasít magától. Tele lesz ellentmondásokkal, mert a folyamat lényegéből adódóan ellentmondásos: ahogyan ugyanis a kapitalizmust megszelídíted, egyben le is paktálsz a tőkével. E paktumok pedig lényegüknél fogva inga-
tagok, az erőviszonyok függvényei.

De mi e kombinált stratégia alternatívája? Nem állítom, hogy ha „ezt tesszük, akkor győzni fogunk”. Csak azt mondom: nem látok jobb stratégiát, ami valószínűbbé tenné a kapitalizmus meghaladását.

Mike Beggs

Erre többen azt mondhatják: „Ez lényegében Bernstein evolúciós szocializmusa evolúció nélkül és annak bizonyossága nélkül, hogy ez valaha is megtörténik.” (Lásd: Bernstein 1989 [1899].)

Erik Olin Wright

Nos, ez nem az, hiszen Bernstein nem hangsúlyozta az alulról építkező-mozgósító társadalmi alternatívákat. Ő a parlamentáris szocializmus stratégiáját képviselte.

Mike Beggs

Rendben, ha már itt tartunk: te milyen szerepet szánál a parlamenti – vagy választói – politikának? Ez egészen biztosan fontos része a kapitalizmust megszelídítő stratégiának.

A parlamentáris demokrácia egyik csapdája az a vélekedés, hogy rendre a legmagasabb döntéshozói szintekre figyelünk, ott akarunk parlamentáris demokráciát. Én úgy gondolom, hogy a helyi politika, a települési önkormányzatok szintje rendkívül fontos politikai szintér: nagyobb, országos vagy nemzeti mozgalmakat a mozgósítás e helyi alapjaira kell felépíteni (Elliott-Negri 2015).

Mike Beggs

Az Egyesült Államokban a helyi önkormányzatoknak különösen széles jogkörük és nagy hatalmuk van, míg a nemzeti szintű politika hozzáférhetetlen és meglehetősen jól védett mindenféle baloldali stratégiával szemben. Szóval a mozgástér itt a különféle közjogi rendszerektől függ.

Erik Olin Wright

Így van, vannak olyan politikai rendszerek, amelyekben a helyi szinten nincsen érdemi mozgástér. A leginkább központosított kapitalista demokráciákban a városi önkormányzatok sokkal inkább a nemzeti kormányzatok adminisztratív egységei, semmint a politikai küzdelem autonóm színterei. Ahol ez a helyzet, ott a helyi önkormányzat nagyobb autonómiájáért folytatott küzdelem is része kell, hogy legyen a mozgásteret bővítő baloldali politikának. Az állam szerintem nagyon fontos szerepet fog játszani. Az az elképzelés, hogy az államon kívüli szereplőként érdemben befolyásolni lehet az államot, hogy kívülről rá lehet kényszeríteni érdemi döntések meghozatalára, szerintem komolytalan. Hosszú távú stratégiaként ez még soha sehol nem működött.

Persze, ha sok gondot okozol, ha elég erős nyomást tudsz kifejteni, akkor rábírhatsz az államot, hogy ezt-azt megtegyen; ám amint meggyengülsz, amint visszaesik a mozgósító képességed, fordul a kocka. Az a stratégia, ami kizárólag a kívülről történő nyomásgyakorlásra és a bomlasztásra összpontosít, nem elég erőteljes és nem elég állhatatos. Az egyetlen út, hogy jelentős változást érj el, a játék szabályainak megváltoztatásán keresztül vezet. Ehhez viszont politikai pártok kellenek, amelyek képesek megszerezni a hatalmat és megváltoztatni a játékszabályokat.

Mike Beggs

Az Egyesült Államokban ezt ma elképzelni is elég nehéz – akár a demokráta melletti elköteleződésről, akár egy harmadik párt megerősítéséről van szó.

Igen, ez az egyik oka annak, hogy a kormányzat alsóbb, helyi szintjei hatékonyabbak lehetnek. Egy olyan kontinensméretű államszövetség, mint az Egyesült Államok, példának is túlságosan nagy és atipikus. Bizonyára nem mindenhol fest úgy a helyzet, mint az Egyesült Államokban, hogy a konvencionális pártok szinte teljesen hozzáférhetetlenek és érzéketlenek a társadalmi mozgalmak iránt (Hilton 2015). Még a Demokrata Párt sem képes befogadni ezeket, holott balszárnyának nagyon is komoly javaslatai vannak e probléma kezelésére. Merthogy nem igaz, hogy a demokraták egységesen neoliberaisok volnának (Sunkara 2013). A demokrata elektorok nagyon nagy része, de megválasztott politikusaik közül jó néhány szintén úgy gondolja, hogy a nép támogatása visszaszerezhető lenne magasabb adókkal, több hasznos közjósággal, a tőke markánsabb szabályozásával, több környezetvédelmi kezdeményezéssel, és a munkásmozgalom újjáépítésével. E témák mind ott vannak a közviták napirendjén, ha nem is formálódik belőlük közvetlen politikai cselekvés. Ennek ellenére mindenféle okok miatt e program marginalizálódott, hívei nem képesek közpolitikai intézkedések formájába önteni. Ennek azonban nem kell így maradnia.

Az Egyesült Államokban ezt a harcot szerintem a Demokrata Párton belül kell megvívni. Nem hinném, hogy egy harmadik párt beemelése életképes ötlet. Szerintem a Demokrata Párt progresszív szárnyát kell erősebbé és ellenállóbbá kovácsolni, és meg kell találni az elektorok mozgósításának módját, hogy támogassák is ezt. Szerintem ez a teendő. A rendszer alaposan felvértezte magát ellenünk, mégsem látok jobb megoldást. Ha azt mondom, „rendben, ez olyannyira elérhetetlen, hogy inkább lemondunk az államról”, akkor ez azt jelenti, hogy lemondunk stratégiánknak a kapitalizmust megszelídítő-megzabolázó összetevőjéről és visszavonulunk a kapitalizmust aláásó stratégia védvonalai mögé. Akkor ez marad: megváltoztatni a világot a hatalom megragadása nélkül, anélkül, hogy megszereznénk a hatalmat. Holloway ezt javasolja *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today (Változtasd meg a világot a hatalom megszerzése nélkül: A forradalom jelentése ma)* című könyvében (Holloway 2002).

Nos, talán ez is lehetséges. Nem mondhatnám, hogy biztosra tudom, hogy nem lehet aláásni a kapitalizmust pusztán azzal, hogy alulról építkező alternatívákon dolgozunk. Csak kételkedem abban, hogy e felépítendő kezdeményezések mozgástere és ereje elegendő-e.

Mike Beggs

Mégis, reménykedve tekintesz az ilyen projektekre, nem?

Abszolút. Reménykedem és támogatón viszonyulok valamennyihez, mert ezek mind-mind egy felszabadító alternatíva előképei. A feladat az, hogy e példászerű előképeket kibontsuk és általánossá tegyük. Van azonban itt még egy tényező az egyenletben, ami a javunkra billentheti a mérleget. Egy igazi, klasszikus marxi gondolat: a kapitalizmus jelenlegi formáit teljesen szétrázhatják (disrupt) azok az új termelőerők és technológiák, amik még csak most lépnek be velünk a huszonegyedik századba.

Gyakori példám, mert olyan megkapó, már említettem is ma: a Wikipedia szétzúzta az enciklopédiák háromszáz éves piacát. Ma már nem tudsz olyan általános enciklopédiát előállítani, ami a piacon is megállja a helyét, azaz bárki is hajlandó lenne megvenni. A Wikipédiát teljes egészében nem-kapitalista módon állítja elő pár százezer szabad, fizetetlen szerkesztő a világ minden tájáról. Ezzel hozzájárulnak közös, globális tudáskincsünkhöz, amit mindenki számára szabadon hozzáférhetővé is tesznek. Egyfajta kölcsönös megajándékozáson alapuló gazdaságot hoznak létre – nélkülözhetetlen tudásinfrastruktúrákat kínálva másoknak. A Wikipedia persze tele van problémákkal, mégis rendkívüli példája az egészen magas szintű együttműködésnek, ráadásul páratlanul termékeny is. Úgy sejtem, a kapitalizmus bomló (disruptive) fázisának mintapéldája lesz.

E kérdéseket megint csak átszövi a méretgazdaságosság problémája. Kifejezetten alacsony méretgazdaságosságú technológiák esetén. Ha a darabköltségek nem függenek attól, hogy kicsi, nagy vagy hatalmas tételben állítunk-e elő valamit, a kapitalistáknak sokkal nehezebb dolguk van, ha monopolizálni kívánják a termelés eszközeit. A monopólium kialakulása jelentős mértékben attól függ, van-e hatalmas mennyiségű tőkéd, hogy versenyre hívd a monopolistát, azaz hogy megdöntsd piaci egyeduralmát. A háromdimenziós nyomtatók jó példával szolgálnak erre (Rundle 2015). Nem hinném, hogy már itt tartanánk, szóval egyelőre csak képzeljük el, hogy tíz, tizenöt vagy húsz év múlva háromdimenziós nyomtatók képesek lesznek háromdimenziós nyomtatókat nyomtatni. Ezzel megszülethet a gép, ami képes lemásolni és megduplázni önmagát. Az ilyen gépek teljes egészében megszüntetik a termelőeszközök monopolizálásának lehetőségét, feltéve, hogy a tőkés monopolizáció nem rúkol ki hasonlóan új mechanizmusokkal.

Persze, biztosan maradnak olyan dolgok is, amiket nem lehet majd háromdimenziós nyomtatóval előállítani. A termőföld biztosan ilyen lesz, mint ahogyan azt a fizikai teret sem lehet bővíteni vele, ahová e háromdimenziós nyomtatókat elhelyezzük. Számos további alapanyagot – gyantákat és más hozzávalókat – szintén nem lehet majd vele előállítani.

Számos ilyen nyersanyagot ki kell ásni, elő kell állítani, ki kell termelni és működésbe kell hozni. Szóval az is elképzelhető, hogy a termelőeszközök tőkés monopóliuma a természeti erőforrások és nyersanyagok terére tevődik át.

Mike Beggs

Igen, ez az érv egyfelől visszahoz bennünket az erőforrások szükségének talajára. Másfelől azonban arra is rámutat, hogy a termelőerők fejlődése átalakítja a termelési viszonyokat.

Erik Olin Wright

Így van, pontosan erre gondolok: a termelőerők és a termelési viszonyok között éleződő ellentmondás klasszikus marxi tételére. A termelés magántulajdonon alapuló rendszerének gyorsuló irracionalizálódása miatt (Fraser 2011) a termelőeszközök többé nem monopolizálhatók – ez a lényeg. Mindenki rendelkezhet saját termelőeszkővel, de a természeti erőforrások magántulajdon általi monopolizálása miatt nem használhatja megfelelően. A termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás napnál világosabb volta egészen egyszerűvé teszi számunkra, hogy a tulajdonviszonyok átalakításának szükségessége mellett érveljünk – ez ugyanis valóban akadályozza a termelőerők megfelelő használatát.

Ha kizárólag a termőföldet, a természeti nyersanyagokat és erőforrásokat monopolizálják – a szokásosan önző és haszonleső módon –, akkor a probléma mégis egyszerűbb lesz, mint amilyen ma, amikor összetett árucélcokkal és a hatalmas, tőkeintenzív termelőkapacitásokkal teszik ezt. Feltéve, hogy ezek az előrejelzések helyesek, azt mondhatjuk, hogy ezek az új termelőerők a politikai küzdelmet is megváltozott környezetbe helyezik, és magasabb szintre emelik.

Mike Beggs

Ahogy a szellemi tulajdont is.

Erik Olin Wright

Bizony, a szellemi tulajdont is (Jacobin 2013). E fejlemények a kapitalizmust alááshatóbbá fogják tenni, hiszen könnyebb lesz megteremteni a termelés alternatív formáit. A kapitalizmus azonban csak akkor válik alááshatóbbá, ha egyúttal megszelídíthetőbbé is válik, márpedig meg kell zabolázni, mert az intellektuális termékek kizárólagos tulajdonjog alá vonása ugyanúgy burjánzik, mint a föld és hasonlók tulajdonjog alá vonása

is. Az ökológiai válság talán ezt is nyitottabbá teszi. Annak kérdése, hogy ki rendelkezik a természeti erőforrásokkal és ki szabályozza a hozzáférést ugyanezekhez, a globális ökológiai problémák kibontakozásával tisztán napirendre kerülnek.

Megismételve fő állításumat: a reális utópiák akkor lesznek életképesek, ha átfogják a kapitalizmus megszelídítésének és aláásásának stratégiáit. Amit mondok, ebben különbözik a régi vágású bernsteiniánus evolúciós szocializmustól. Az állam szerepe a kapitalizmus átalakításának projektjében az, hogy megvédje az alternatívákat kiérlelő, alulról építkező kezdeményezéseket és növelje mozgásterüket. Inkább ezt tegye az állam, minthogy azt ígérje, ő maga elégíti ki minden szükségletet.

Hivatkozások

- Albert, Michael – Hahnel, Robin 1991: *The Political Economy of Participatory Economics*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Bernstein, Eduard 1989 (1899): *A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai*. Budapest, Kossuth.
- Birch, Jonah 2015: The Many Lives of François Mitterrand. *Jacobin*, 2015. augusztus 19.
- Cohen, G. A. 1978: *Karl Marx's Theory of History: A Defence*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Elliott-Negri, Luke 2015: Seven Lessons From the Sawant Campaign. *Jacobin*, 2015. augusztus 3.
- Frase, Peter 2011: Four Futures. *Jacobin*, 2011. december 13.
- Frase, Peter 2012: The Politics of Getting a Life. *Jacobin*, 2012. április 19.
- Grusky, David 2005: Foundations of a neo-Durkheimian class analysis. (Galescu, Gabriela közreműködésével.) In Wright, Erik Olin (ed.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hahnel, Robin – Wright, Erik Olin 2016: *Alternatives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy*. London – New York, Verso.
- Hilton, Adam 2015: Bernie and the Search for New Politics. *Jacobin*, 2015. június 24.
- Holloway, John 2002: *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*. London, Pluto.
- Jacobin 2013: Property and Theft. *Jacobin*, 2013. szeptember 1.
- Kenworthy, Lane 2013: Social Democracy for Our Time. *Jacobin*, 2013. augusztus 1.
- Levine, Andrew 2003: *A Future for Marxism?: Althusser, the Analytical Turn and the Revival of Socialist Theory*. London, Pluto.
- Myerson, Jesse A. 2015: The Right to a Dignified Life. *Jacobin*, 2015. augusztus 4.
- Parenti, Christian 2015: Why the State Matters. *Jacobin*, 2015. október 30.
- Rozworski, Michal 2015: Beyond the Swedish Model. *Jacobin*, 2015. február 27.
- Rundle, Guy 2015: All Power to the Makerspaces. *Jacobin*, 2015. április 16.
- Sunkara, Bhaskar 2013: Lean Socialist: Why liberalism needs socialism – and vice versa. *In These Times*, 2013. április 29.
- Therborn, Göran 1978: *What Does the Ruling Class do When it Rules?: State*

- Apparatuses and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism*. London – New York, Verso.
- Therborn, Göran 1980: *The Ideology of Power and the Power of Ideology*. London – New York, Verso.
- Weber, Max 1998 (1897): *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*. London – New York, Verso.
- Wright, Erik Olin et al. 1989: *The Debate on Classes*. London – New York, Verso.
- Wright, Erik Olin 2015a: *Understanding Class*. London – New York, Verso.
- Wright, Erik Olin 2015b: How to Be an Anticapitalist Today. *Jacobin*, 2015. december 2.

(Fordította: Éber Márk Áron)

Eredeti megjelenés: *Jacobin*, 2015. december 23.
<https://www.jacobinmag.com/2015/12/socialism-marxism-democracy-inequality-erik-olin-wright/>